

Kantisme i sentit comú en Francesc Xavier Llorens i Barba

Misericòrdia Anglès Cervelló

Facultat de Filosofia, Universitat de Barcelona
angles@ub.edu

Resum

L'objectiu de l'article és analitzar quin sentit té el kantisme a la filosofia de Llorens i Barba. S'ha afirmat sovint que potser Llorens es va distanciar de Kant al final de la seva vida. Aquesta qüestió ens pot ocultar quelcom més important: el veritable significat dels elements d'ètica kantiana dins de la filosofia de Llorens. Mostrarem que la influència de Kant és clara, però que cal tenir present que deriva igualment de la principal font de Llorens, el filòsof escocès William Hamilton. Per assolir aquesta conclusió analitzarem la presència de la noció de sentit comú en Kant i considerarem de quina manera l'ètica complementa la metafísica en Kant, Hamilton i Llorens.

Paraules clau: Llorens i Barba, Kant, William Hamilton, sentit comú.

Abstract: *Kantianism and common sense in Llorens i Barba*

The primary objective of this article is to consider the meaning of Kantianism in the philosophy of Llorens i Barba. It has often been said that Llorens discarded the Kantian elements of his thought in his last years. This question may obscure the real problem: the meaning of some Kantian elements in Llorens' philosophy. We will show that although a Kantian influence is obvious, this influence stems from the main source of Llorens' thought: the Scottish philosopher William Hamilton. To reach this conclusion we will analyse the presence of the notion of *common sense* in Kant and consider how ethics complements metaphysics in Kant, Hamilton and Llorens.

Key Words: Llorens i Barba, Kant, William Hamilton, common sense.

Per més que al llarg del temps el nom de Llorens i Barba s'hagi mantingut en un lloc d'honor dins de la filosofia catalana, i que hagi seguit sent estudiat (en alguns períodes més que en d'altres), la seva obra continua plantejant algunes dificultats derivades de l'absència de publicació en vida del mateix autor. Disposem de diverses versions d'apunts de classe: alguns, inèdits, es poden consultar com a manuscrits; d'altres foren publicats pòstumament, entre els quals destaca la versió més extensa i completa publicada sota el títol de *Lecciones de*

Filosofia. Aquestes lliçons són molt més detallades i extenses que la resta de versions i semblen ser els textos més fidels a les classes orals originàries, perquè foren taquigrafiades respectuosament per Josep Balari i Jovany. Ara bé, el fet que es corresponguin a la docència d'un període concret (entre 1864 i 1868) limita les conclusions que es puguin treure sobre algunes qüestions, com ara la d'una possible evolució del pensament de Llorens en els darrers anys de la seva vida, abans de morir el 1872.

Aquests interrogants graviten en gran mesura al voltant de la qüestió de fins a quin punt Llorens fou influït per Kant, i si al final de la seva vida es va anar distanciant del kantisme potser professat. Afegim així mateix que d'entrada resulta sorprenent que es pugui ser a la vegada partidari del sentit comú i kantià, més perquè el mateix Kant va criticar la filosofia escocesa del sentit comú. Aquesta és la troca que ens agradaria desembullar en aquest treball.

En primer lloc volem buscar el sentit filosòfic de l'explícita i constant voluntat de Llorens de no publicar els seus escrits. Només hi ha la sola excepció d'un text que per la seva naturalesa ja era públic: l'*Oración inaugural que en la solemne apertura de estudios del año 1854 a 1855 dijo en la Universidad de Barcelona D. Javier Llorens y Barba*, publicada el 1854. Parlem de sentit filosòfic perquè hi pot haver certament un conjunt de circumstàncies extrínseques relacionades amb l'absència de publicacions llorensianes, com ara el fet de no necessitar-les com a font d'ingressos econòmics, o bé que publicar no es valorés de la mateixa manera que en l'actualitat, o també com una forma de distanciament de les modes i poders, o potser simplement com quelcom derivat de la seva personalitat. Amb les dades biogràfiques disponibles de Llorens no podem descartar res d'això, almenys en algun grau pot haver existit; però creiem que amb independència d'aquests factors es poden assenyalar motius més profunds, relatius al tipus de filosofia que Llorens tant explicava a l'aula com vivia en el seu dia a dia.

Un primer element seria la proverbial modèstia llorensiana. La humilitat de Llorens, unida a una sincera bondat, és un tret remarcat per tots els qui el van conèixer; els testimonis abunden i es refereixen als diferents moments de la vida de Llorens. Així, en una època en què Llorens encara era jove, Pau Piferrer va escriure una carta en què afirmava¹:

La seva modèstia ja no és modèstia, sinó alguna cosa indeguda; no dubto que l'estimareu i podeu comptar amb el seu afecte, perquè la bondat de son cor és superior a totes les altres qualitats que té, per notables que sien.

De la mateixa manera, Torras i Bages, que sent infant ja coneixia Llorens, havia estat alumne seu a la Universitat i l'havia tractat fins al final de la seva vida (assistint-lo com a sacerdot en el moment del seu traspàs), en escriure sobre ell ja pòstumament l'any 1880 conclou l'article dedicat a fer la semblança de qui havia estat el seu mestre comentant que «potser si ell hagués sabut que

1. Carta de Piferrer a Benet de Llança del 17 de juny de 1847, citada per SUREDA, J. (1966). *Pau Piferrer a Mallorca*. Barcelona: Rafael Dalmau, p. 58.

haviem d'escriure en sa commemoració s'hauria enfadat, puix era enemiguíssim d'anar pels diaris»². Per aquests testimonis i molts d'altres de similars³, podem veure que la humilitat de Llorens era radical, i podria fer-nos pensar que fins i tot era exagerada o desequilibrada. Però totes les altres dades que ens resten de la personalitat de Llorens ens impedeixen defensar la possibilitat d'una humilitat malaltissa: era conscient de la vàlua i del poder dels seus ensenyaments, era sociable i tenia amics, fins i tot en l'àmbit del krausisme, al qual s'oposava. En canvi, trobem que la manca de vanitat encaixa amb una personalitat que defuig tota pretensió, perquè d'aquesta manera és com es pot fer filosofia, almenys tal com l'entén Llorens. I aquesta absència de presumpció l'exigia com a docent des del primer dia de classe als seus alumnes, com també explica Torras⁴:

Ja en la lliçó primera del curs, deia amb severa eloqüència als estudiants que els qui pretenien brillar, que els qui volien a poca costa obtenir l'admiració i les alabances, ja es podien retirar, que allí no aprendrien la pompa del discurs.

L'exigència que Llorens adopta és moral, però té repercussions en l'àmbit teòric, ja que pel mètode d'observació de la pròpia consciència, que defineix la seva posició filosòfica, és necessària aquesta netedat, sense la qual es crearien interferències per a la dita observació.

En qualsevol cas, no es pot dir que Llorens deixà de publicar en vida per incúria, sinó per una ferma voluntat de no fer-ho, que va deixar clara fins i tot en el moment de morir; acompanyat d'amics expressa el desig que les seves lliçons no es publiquessin ni se li fessin homenatges⁵.

Un segon element sobre el qual també hi hauria consens és el caràcter socràtic de la filosofia de Llorens. La docència era prioritària per a ell, i també en aquest punt ens resten nombrosos testimonis de com les seves classes arribaven a afectar els alumnes, com si els conduís per un viatge interior. Per tant, l'herència llorensiana no s'hauria de buscar en textos escrits, sinó en els homes que formà. Filosòficament, en primer lloc, hauria considerat secundari crear un sistema nou o transmetre coneixement respecte a desenvolupar la capacitat d'observar en la pròpia consciència. En segon lloc, hauria optat per una filosofia que permetés la coherència entre la vida real i el pensament.

2. TORRAS I BAGES, J. (1987). *Obras completes*, vol. III. Barcelona: Abadia de Montserrat, p. 556. (Publicat originalment amb el títol *Records d'un filòsof català* dins *La Veu del Montserrat*, el 17 d'abril de 1880).
3. MASFERRER i ARQUIMABAU F. d'A. «En Xavier Llorens i Barba i la filosofia catalana», *La Renaixensa*, núm. 10, Barcelona, 15 de juny de 1872, p. 109-110: «Del Cel nos perdone avuy la seua ànima, si tan poch dihent, havem trencat sa voluntat darrera, y ja que no planyer la mort del mestre y filòsof, que se'ns dexe condoldre al menys del estat en que romandrà, si Deu no hi ajuda, la nostra escola, la Catalana Filosophía, en dolents temps orfa y desemparada».
4. Ibidem, p. 557 (publicat originalment com «En Xavier Llorens i Barba. Records íntims d'una filosofia», a *Estudis Universitaris Catalans* (1907).
5. MASFERRER I ARQUIMABAU, F. d'A. «En Xavier Llorens i Barba i la filosofia catalana», *La Renaixensa*, núm. 10, Barcelona, 15 de juny de 1872, p. 109.

També es pot explicar l'absència de publicacions de Llorens per la consciència de no tenir prou originalitat. Certament, és molt fidel a fonts, especialment a Hamilton. Sabem que Llorens no era un professor rutinari, sinó que anava fent lectures, que al llarg dels anys anava introduint elements nous en la seva docència, que s'anà distingint amb una veu pròpia. Tot i això, no arriba a constituir una filosofia tan original com per fer aportacions radicalment pròpies. Ara bé, aquest no era un obstacle per publicar; era ben habitual a l'època publicar llibres basats en obres estrangeres que es traduïen, resumien o comentaven d'una manera o d'altra. De vegades, els manuals no indicaven amb prou claredat el grau de dependència respecte del text del qual partien, fins al punt que hom podia seguir tan fidelment una font que actualment ho considerariem un cas clar de plagi. El mateix Sanz del Río, contrafigura de Llorens, introductor del krausisme, ha estat acusat de fer passar per obra seva el que eren pures traduccions de Krause⁶. Sanz del Río, tot i reconèixer sempre obertament que era un traductor i intèrpret de Krause, va enterbolir la línia entre obra original i traducció⁷.

Aquest conjunt de dificultats també van pesar en les diverses fases per les quals va passar la publicació pòstuma de textos de Llorens. Calia respectar la voluntat del mestre de no veure els seus textos publicats? Amb la publicació, es perdria el caràcter socràtic d'educació moral oral de les classes de Llorens? L'obra escrita mostraria que la figura de Llorens no tenia la densitat filosòfica que la tradició oral li atribuïa, que era poc original o inacabada?

Encara es podrien afegir dificultats de tipus tècnic: de quina manera s'havien d'editar correctament textos que eren apunts? Especialment els textos més extensos, el manuscrit de Balari, un cop traduït de la versió taquigràfica i revisat, plantejava diversos problemes de delicada resolució⁸. Ara bé, això era més o menys resoluble, i la publicació posterior ho demostra, encara que sempre resti un cert grau d'incertesa sobre l'exactitud d'alguns textos.

Altres problemes també es poden esquivar. Així, el fet d'anar contra la voluntat d'algú que no vol ser publicat pòstumament ha estat incomplet en molts casos similars, ja que és possible trobar una justificació moral en la preservació d'uns textos, ni que sigui contra la voluntat de l'autor. Tot i això, podia

6. Aquesta qüestió encara ha necessitat d'estudis acurats actualitzats. Vid. ORDEN, R. V. (1998). *Sanz del Río: traductor y divulgador de Krause*, Serie de Filosofía Española, Publicaciones de la Universidad de Navarra.
7. Vid. ORDE, R. V. (1998). *Sanz del Río: traductor y divulgador de Krause*, p. 13: «En 1998 se pone de manifiesto que, en lo referente a la obra emblemática del Krausismo español, el *Ideal*, Sanz del Río había urdido una trampa con la que logró engañar a discípulos e historiadores. Su descubrimiento y denuncia corre a cargo de Enrique M. Ureña, que lo hace público ese año en el artículo: "El fraude de Sanz del Río o la verdad sobre su *Ideal de la Humanidad*". Ureña da a conocer la fuente alemana de la que es traducción literal el *Ideal de la Humanidad para la vida*. Esa fuente no era *Das Urbild der Menschheit*, como afirmó Sanz del Río buscando el despiste de quienes quisiesen cerciorarse de las efectivas divergencias entre el pensamiento del alemán y el suyo, cuanto una serie interrumpida de artículos publicados por Krause...».
8. Vid. Tomas CARRERAS, p. 241.

donar raons morals justificades als amics o deixebles de Llorens per no insistir gaire en la publicació, coneixent que anava contra l'esperit de Llorens. Per altra banda, era bo que fossin conegudes les *Lliçons* que tants alumnes recordaven com a decisives i influents en la seva formació, fecundes de potència de fer bé, o almenys de deixar conèixer a qui havia tingut potència filosòfica.

Respecte del grau d'originalitat de Llorens, és relativa i discutible encara avui. Però també és obvi que fa la seva síntesi, fa sentir la seva veu i fa servir la classe com quelcom que cada persona que l'escolta «ha d'anar fent». En general, deixa ben clar de quina font beu en cada moment. Si alguna vegada és menys explícit, és en les versions d'apunts més sintètics. En els de les *Lecciones de Filosofía*, les referències són prou transparents. A més, mai no va voler donar a entendre que ell hagués fet cap aportació, i molt menys crear un sistema. En aquest sentit, també es mostra antikrausista: no només pel fet de no seguir les idees krausistes, sinó per rebutjar la confiança en els sistemes especulatius. El que cal fer és un viatge interior, trobar la realitat, ser fidel a aquesta i no apartar-se'n.

Ara bé, hi hauria hagut una altra dificultat a considerar en una hipotètica publicació pòstuma de la seva obra: el kantisme de Llorens, finalment la part essencial del problema.

Per anar al fons de la qüestió, examinarem en primer lloc la posició de Kant sobre el concepte de sentit comú.

El que habitualment entenen per sentit comú no sembla encaixar de cap manera amb la filosofia de Kant. La filosofia crítica, la revolució copernicana, precisament sembla erigir-se sobre el fonament d'una crítica del sentit comú. A més a més, Kant va expressar obertament, en els *Prolegòmens a tota metafísica futura* (1783), una oposició als filòsofs escocesos del sentit comú, i es posà, en canvi, a favor de Hume. Els escocesos són esmentats explícitament en sentit prou pejoratiu⁹:

Però la sort, sempre desfavorable a la metafísica, volgué que Hume no fos entès per ningú. No es pot considerar, sense sentir certa pena, com els seus adversaris Reid, Oswald, Beattie i, finalment, també Priestley, no encertaren el punt central del seu treball.

La incomprensió dels escocesos troba el seu refugi, segons Kant, precisament en la noció de sentit comú, que esdevé així un jòquer a favor de la ignorància filosòfica. Com a conseqüència del fet que els escocesos mencionats foren incapaçs d'entendre i explicar la naturalesa de la raó

inventaren un mitjà més còmode per satisfer llur orgull sense saber res: l'apel·lació al *sentit comú* («gemeinen Menschenverstand»). En efecte, és un gran do del cel posseir un sentit dret («geraden ...») (el simple bon sentit («schlichten Menschenverstand»), com recentment se l'ha anomenat). Però cal donar-

9. KANT, I. (1982). *Prolegòmens a tota metafísica futura que vulgui presentar-se com a ciència*. Barcelona: Editorial Laia (trad. i ed.: G. Vilar i P. Lluís Font), p. 63.

ne prova amb els fets, amb allò que hi ha de meditat i d'enraonar en el que hom pensa i diu, però no apel·lant-hi com a un oracle quan hom no sap proposar res d'assenyat per justificar-se¹⁰.

Per a Kant l'apel·lació al sentit comú suposa recórrer al judici de la multitud per fer filosofia, fer triomfar l'enginy popular per sobre de la raó crítica. No rebutja completament el que anomena bon sentit, però sí que el bon sentit vulguí complir una funció que no li pertoca. Mentre Hume tindria bon sentit i raó crítica, autors com Beattie renunciarien a la raó crítica en l'apel·lació al sentit comú.

Kant posa al mateix nivell Thomas Reid, James Oswald, James Beattie i Joseph Priestley, quan són autors de potència filosòfica ben diversa. Podria ser ben bé que no hagués llegit veritablement Reid, el filòsof més creatiu amb diferència de la llista. Reid, a més, no es limita a atacar Hume, sinó que presenta una filosofia alternativa constructiva, i basada en argumentacions filosòfiques valuoses. Atesa l'enumeració de filòsofs, és molt probable que Kant tingués per referència la lectura d'una obra de Priestley que tracta de tots ells en aquesta mateixa seqüència¹¹.

L'atac de Kant als escocesos en els *Prolegomena* compleix una funció indirecta. Kant escriu aquesta obra perquè la *Kritik der reinen Vernunft* (des d'ara KrV) no ha estat ben rebuda, i una de les crítiques que rep és la de no estar exposada de forma «popular». Amb la paraula *popular* es referia a un grup de filòsofs que li eren coetanis, i dels quals esperava que l'ajudessin a fer entendre la primera edició de la KrV, que ell sabia que no havia acabat d'arrodonir prou quant a l'escriptura, i que presentava un contingut innovador amb vocabulari minuciós i difícil de pair. Entre els filòsofs anomenats «populars» destacava Moses Mendelssohn, i sabem que precisament Kant esperava d'ell que l'ajudés a facilitar a difondre la lectura de la KrV, de manera que la convertís en «una passejada a través d'un laberint»¹². Però la recepció dels *Prolegomena* no va ser la que Kant desitjava. Així, un altre dels filòsofs populars, Garve, de qui també esperava que aconseguís divulgar la KrV, va fer una recensió (en part retocada per un altre autor, Feder) en què Kant apareixia com un escèptic seguidor de Hume i Berkeley. Tant en aquests escrits com en els d'altres filòsofs de

10. Ibidem, p. 64.

11. PRIESTLEY, J., (1774). *An examination of Dr. Reid's «Inquiry into the human mind», Dr. Beatty's «Essay on the nature and immutability of truth» and Dr. Oswald's «Appeal to common sense in behalf of religion».*

12. KUEHN, M. (2001). *Kant. A Biography*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 250-251: «When the Critique first appeared, Kant expected not only that he would be understood, but also that other scholars would rally to support his project. He was eager to hear Mendelssohn's judgement about it. When he heard from Herz that Mendelssohn had put the book away and was not going to get back to it, he was “very uncomfortable” [...] In the same vein he wrote to Mendelssohn “to encourage an examination of [his] theses,” because in this way “the critical philosophy would gain acceptability and become a promenade through a labyrinth, but with a reliable guide book to help us find our way out as often as we get lost.”».

l'època, Kant fou criticat precisament des de la noció de sentit comú, noció característica dels anomenats filòsofs populars¹³. Per això, en els *Prolegomena* intenta fer ell mateix aquesta tasca que havia esperat que realitzessin autors com Mendelssohn, i per això també, en aquesta obra el tema del sentit comú adquireix cert protagonisme. En definitiva, Kant està tractant de ser ell mateix *popular*, i fer entendre d'aquesta manera que no està en contra del bon sentit, però sí de l'apel·lació filosòfica al sentit comú. Per tant, cal tenir present que, indirectament, quan critica els escocesos, també fa la crítica dels filòsofs populars alemanys¹⁴.

Kant va rebre encara l'oposició d'altres filòsofs partidaris del sentit comú, que el consideraren negat per la KrV. En primer lloc, membres de l'Acadèmia de Berlín també pensaven que el sentit comú complia alguna funció. Així, per a N. Béguelin els límits de la metafísica els ha de posar el sentit comú. Per a L. F. Ancillon, la filosofia kantiana havia pertorbat innecessàriament les cereses del sentit comú¹⁵. En segon lloc, diversos filòsofs que empraven una noció de sentit comú influïda per Claude Buffier també publicaren obres dedicades a refutar Kant i vindicar el sentit comú, com ara B. Stattler, autor d'una obra titulada *Anti-Kant* (1788).

Per altra banda, cal anar amb compte a l'hora de traduir les expressions *sentit comú* i *bon sentit* en Kant. Ell no nega que aquesta noció tingui algun valor, i en el conjunt de la seva obra hi ha una sèrie d'expressions que no signifiquen ben bé el mateix, però en són afins, com ara *Gemeiner Menschenverstand*, *gemeinen Menschenvernunft*, *Gemeinverstand*, *Gesunder Menschenverstand*, *Gemeinsinn*, *sensus communis*. Per això hem afegit a la traducció del text en català entre parèntesis els termes originals en alemany.

En Kant hi ha una posició pròpia respecte del que significa sentit comú, i a la *Crítica del judici* prendrà especial rellevància la distinció entre sentit comú, lògic i estètic. Analitzar aquest tema a fons ens apartaria ara del nostre objectiu. El que queda ben clar ara és que en el text dels *Prolegomena* Kant es refereix a un sentit comú que entén com el judici comú de la raó humana (un bon sentit, sentit sa o sentit recte, contraposat a la raó crítica). Per consegüent, tenint present l'equivalència que estableix Kant a la KrV entre dogmatisme i infantesa de la raó; escepticisme i adolescència de la raó; i filosofia crítica i majoria d'edat de la raó¹⁶, els escocesos del sentit comú s'identifiquen amb la raó espontània dels humans abans del primer sorgiment de qualsevol actitud crítica (dogmatisme i infantesa). Si considerem a més de quina manera Kant als *Prolegomena* fa el cèlebre reconeixement a Hume com aquell qui el despertà del somni dogmàtic, i que aquest reconeixement el fa just després del passat-

13. Ibidem, p. 252.

14. LLUS FONT, P. (1982). *Introducció a Kant*, I. *Prolegòmens...*, Barcelona: Editorial Laia, p. 44: «Però en els *Prolegòmens* fa un esforç de "popularitat", que dóna el cop de gràcia a la filosofia del sentit comú dels "filòsofs populars", tot comparant l'actitud d'aquests amb l'adoptada envers Hume pels filòsofs de l'escola escocesa.»

15. HOLZ, F. (1981). *Kant et l'Académie de Berlin*. Frankfurt: Peter Lang.

16. KANT, I. KrV A 761, B789.

ge en què critica els escocesos i l'apel·lació al sentit comú, haurem de concloure que per a Kant els escocesos partidaris del sentit comú eren uns dogmàtics doblement ignorants. Que la raó humana en el seu estat natural tingui certes dogmàtiques és comprensible, però que uns filòsofs que s'haurien pogut despertar també del somni dogmàtic per tenir la sort de la proximitat de Hume, anessin a parar a una filosofia del sentit comú i que amb ella volguessin refutar el mateix Hume, demostra la total absència de la raó crítica que Kant considera el signe de la maduresa filosòfica.

Hamilton va comentar aquest text de Kant a fi i efecte de defensar Reid (en una de les notes que Hamilton posa a la seva edició de les obres de Reid). Hamilton argumenta que la crítica de Kant és injusta, i precisa que la valoració kantiana es féu abans que Reid publicués els *Essays on the Intellectual Powers*, i que per tant es basava en un coneixement parcial de Reid¹⁷. Hamilton considera que mentre les filosofies de Beattie i Oswald (inferiors a la de Reid) es troben exposades en la interpretació i crítica de Kant, Reid té una concepció de sentit comú que no encaixa amb allò que Kant critica. Destaca que ens els *Prolegòmens* Kant fa servir el terme *gemeiner Menschenverstand*, la qual cosa indica, diu, que per a ell el sentit comú dels escocesos no era sinó el bon sentit o un enteniment natural sa¹⁸.

Els dubtes sobre si existeix un kantisme llorensià i quin sentit té dins d'una filosofia del sentit comú es poden resoldre en gran mesura a partir de la informació que proporciona Hamilton en aquest punt; no es pot analitzar la filosofia de Llorens sense contrastar el seu text amb la font, tan fidelment seguida. La veritat és que el misteri del kantisme llorensià potser no és tan complex, no hi ha claus ocultes: substancialment, per entendre en quin sentit Llorens és kantianista, cal veure en quin sentit ho és Hamilton. Al cap i a la fi, la filosofia de Hamilton és la font que Llorens sempre reconegué.

Hamilton considera que la noció de fe racional kantiana, tal com Kant la formula en els postulats de la *Crítica de la raó pràctica*, s'apropa força a les creences de sentit comú tal com les defensa l'escola escocesa. Ara bé, Hamilton explica que Kant en la seva exposició de la filosofia teòrica de la KrV se situa clarament contra les conviccions de la humanitat. Això no obstant, posteriorment, allò que havia rebutjat en la part teòrica, per una *lloable inseqüència*, és restablert per la raó pràctica¹⁹. El que suggereix Hamilton és, doncs,

17. REID, Th. (1895⁷). *Philosophical Works*. Edimburg: James Thin. 752b-754a.

18. Ibidem, 753a: «showing that Kant understood by the common sense of the Scottish philosophers, only good sense, sound understanding, &c.».

19. HAMILTON, W. (1895). «On the philosophy of common sense», dins: REID, T. *Philosophical Works*. Edimburg: James Thin, 792b: «Kant is a remarkable confessor of the supreme authority of natural belief; not only by reason of his rare profundity as a thinker, but because we see him, by a signal yet praiseworthy in consequence, finally re-establishing in authority the principle which he had originally disparaged and renounced. His theoretical philosophy, which he first developed, proceeds on a rejection, in certain respects, of the necessary convictions of mankind; while on these convictions his practical philosophy, the result of his maturer contemplations, is wholly established. [...] The rejection of the common sense of mankind as a criterion of truth is the weakest point of the speculative philosophy of Kant.».

que l'evolució kantiana prové del fet de ser la segona obra més madura i evolucionada, i que Kant no pot deixar de conformar-se a allò que, al cap i a la fi, és de sentit comú, i per tant irresistible.

A pesar d'aprovar l'evolució de Kant, Hamilton precisa la diferència, com ell l'entén, entre la creença pròpia dels postulats i les creences de sentit comú²⁰. Més que postulats, es tractaria de dades que se'ns imposen com a fets a la nostra intel·ligència.

En una altra nota, en la seva edició de les obres de Reid, també afirma que la raó pràctica de Kant no és essencialment diferent del sentit moral o de la facultat moral de Reid i Stewart²¹. Tot plegat equival a identificar la creença racional característica dels postulats amb les creences de sentit comú. Això, unit a la no-acceptació del Kant que arriba a les conclusions expressades a la KrV, fa que Hamilton rebutgi la major part de la filosofia kantiana, a la vegada que n'accepta la *lloable inseqüència* final, tal com ell la interpreta.

Sense pressuposar el que acabem d'exposar, no té gaire sentit valorar l'element kantia de la filosofia de Llorens i Barba.

És molt conegut el paràgraf de Manuel Milà i Fontanals, amic de Llorens, inclòs en l'*Advertència preliminar* de les *Lecciones de Filosofía*, en el qual afirma que Llorens fou influït en part per Kant en un determinat moment de la seva trajectòria filosòfica, però que després se n'apartà²²:

Acaso se descubra en estas lecciones alguna tendencia kantiana, a que propendía el profesor en un breve período de su vida filosófica, llevado del ejemplo de Hamilton y del concepto, sin duda extremado, de la limitación del entendimiento humano. Aunque aquella tendencia se encaminaba a un fin enteramente opuesto al de algunos modernos neokantianos, manifestó posteriormente el profesor a algunos amigos el proyecto de abandonarlo por completo.

De fet, si pensem que en la seva estètica Milà té present Kant d'alguna manera, sembla que allò realment problemàtic hauria de tenir a veure amb el qüestionament de la metafísica.

Afegim encara que, més endavant, ja al final de les *Lliçons*, quan Llorens tracta de la filosofia pràctica, comptem de nou amb una nota de Milà. Ara a peu de plana, Milà intenta de deixar clar que Kant és salvable només si s'entén que va caure en una «feliç inseqüència»²³. Milà remet aquesta idea a Cousin,

20. Ibidem, 793a: «For he ought to have regarded it, not as a mere spiritual craving, but as an immediate manifestation to intelligence; not as a postulate, but as a datum; not as an interest in certain truths, but as the fact, the principle, the warrant, of their cognition and reality.»

21. RW, nota 592^a.

22. LF, I., *Advertència preliminar*.

23. LF, III, p. 256: «Se ha dicho y con razón que Kant admitiendo inconcusos los imperativos categóricos, no debía haber negado los principios a priori, o que negando estos principios tan solo por una feliz insecuencia pudo aceptar en su legitimidad los imperativos categóricos; porque unos y otros son datos primitivos de una misma facultad: el entendimiento y ofrecen además sus caracteres de incondicionales y absolutos. V. Cousin. Estudio sobre Kant.» (Nota de Milà).

però recordem que nosaltres l'hem trobat també amb el mateix vocabulari a Hamilton²⁴.

Qui sap si el fet que ser kantianà es veïés clarament com a perillós filosòficament no ha obscurit la comprensió del kantisme llorensià.

En la primera *Lliçó*, Llorens és molt explícit sobre el que pensa de la filosofia de Kant. Fa un recorregut per l'evolució de la metafísica, des dels presocràtics fins a l'escolàstica. Considera que en la modernitat el racionalisme no ha qüestionat l'essencial de la metafísica —que per a Llorens és essencialment la d'arrel aristotèlica— i que les crítiques de l'empirisme no deixen d'aportar elements positius. Qui veritablement ha destruït la metafísica ha estat Kant, i aquest és un repte que cal examinar a fons. Llorens no es vol limitar a un estudi superficial de Kant. Queda clar que, almenys en el moment de dictar aquestes classes, considerava que Kant s'havia d'estudiar a fons:

y este filósofo, sobre el cual tengo mucho, muchísimo que decir, y de quien no hemos de tomar expresiones sueltas, sino que hemos de estudiar profundamente su sistema, fue el verdadero contradictor de la metafísica aristotélica...²⁵.

Però després subratlla que cal veure l'obra kantiana considerant-la un tot, de manera que el que ha quedat destruït especulativament és recuperat a la filosofia pràctica²⁶:

Mas, por otro lado, este filósofo entra en la Filosofía práctica y ve en ella la aceptación de todo cuanto había negado en la especulativa.

D'aquí passa a la crítica de qui, fent una lectura parcial del filòsof alemany, vulgui quedar-se amb una única part de la filosofia kantiana, la destructiva de la metafísica. O bé s'accepta el conjunt de la filosofia de Kant (i amb l'ètica es recupera el que s'havia destruït) o es rebutja tota sencera. Hi ha altres possibilitats. Els idealismes postkantians són una mena de reacció contra les conclusions de Kant, però es tracta de sistemes metafísics que, malgrat ser posteriors a les *Crítiques* kantianes, són molt més dèbils que la metafísica de Leibniz. Kant, diu Llorens, hauria destruït amb més facilitat els idealismes que l'escolàstica de Leibniz, contra la qual Kant originàriament havia adreçat les seves crítiques.

Per contra, la metafísica del sentit comú, afirma Llorens, és una alternativa real, i cal tenir en compte que es va desenvolupar en paral·lel a la filosofia de Kant. Simultàniament, mentre Kant redactava les *Crítiques*, a Escòcia hom va continuar fent metafísica des d'uns principis diferents. Això pressuposa, en la versió defensada per Llorens:

24. Vegeu la nota 19.

25. LF, I, p. 9.

26. LF, I, p. 9.

1. partir del mètode psicològic subjecte a lleis lògiques, i
2. analitzar el pensament humà i la seva crítica. Cal entendre aquí per *crítica* l'estudi del que el pensament suposa, no només en la part merament cognoscitiva, sinó també en la part pràctica. D'aquesta manera²⁷,

La Filosofía del Sentido Común, no solamente entiende poder decir algo de la existencia que está más allá de nuestra observación inmediata en virtud del pensamiento especulativo, sino también en virtud del pensamiento práctico.

Per a Llorens aquesta és una filosofia respectuosa amb la integritat de l'ànima humana, que no en mutila cap dimensió. Però el que ens interessa remarcar és que aquesta darrera afirmació ens permet veure les similituds i les diferències de l'aposta llorensiana per la metafísica del sentit comú en comparació amb la posició kantiana, tal com ell l'interpreta. Qui només conegui el Kant de la filosofia especulativa i deixi de banda el de la filosofia pràctica, no ha copsat allò de més significatiu de l'aportació kantiana. Però Llorens, com Hamilton, no accepta l'explicació del coneixement humà feta per Kant, encara que en valora els aspectes crítics com un repte que el filòsof contemporani no pot ni ha de menystenir.

La prioritat de la filosofia pràctica respecte de l'especulativa és interpretada per Llorens en referència a la concepció de sentit comú d'origen hamiltonià. De fet, Llorens havia deixat ben explicat, ja a la primera lliçó de les *Lecciones de Filosofía*, quin sentit tenia per a ell la complementació de l'ètica i la metafísica:

Por qué se habrán reunido en un solo curso los estudios metafísicos y éticos? No podemos creer que estos estudios no constituyan dos partes diferentes de la Filosofía, aunque vengan a formar una asignatura; pero encontramos en ellos una afinidad especial que están en consonancia con la doctrina que sustentamos, la cual establece el complemento de la Filosofía especulativa de la Filosofía práctica: lo que hemos de decir en la primera es de tal naturaleza que requiere conocimiento de la segunda para completarse. Así las dos partes viene a formar un todo; la Metafísica, incompleta en la Filosofía del Sentido Común que sustentamos, viene a ser completada por la Ética: de esta suerte podremos reconocer unidad en lo que al principio ha aparecido como dualidad.

Però aquesta idea és aplicada a les *Lecciones de Filosofía* fent servir l'ètica de Kant. En aquest punt, sí, es mostra més kantiana que Hamilton, filòsof que no va desenvolupar aquest aspecte.

Llorens, en tractar de la filosofia pràctica, mostra un coneixement ben profund de l'ètica kantiana i que en reflecteix una lectura directa de textos de Kant; però no en segueix al peu de la lletra l'estructura, ni l'exposa de forma gaire extensa i detallada²⁸. El que li interessa és el que s'adapta a la pròpia interpretació de la vàlua d'aquesta ètica: la metafísica es completa gràcies als

27. LF, I, p. 11.

28. Vid. BILBENY, N. (1987). «Llorens i Barba i l'ètica kantiana», *I Simposi d'Història de la Universitat de Barcelona*, Universitat de Barcelona, p. 31-38.

postulats, la veu de la consciència és el nucli de la vida humana tant en el pla teòric com en el pràctic i és la Bíblia del filòsof. I en això continua sent plenament fidel a la lletra i l'esperit de Hamilton. Així, certament, hi ha kantisme a les *Lecciones de Filosofía* de Llorens i Barba, però es tracta d'un kantisme que no és el d'un deixeble de Kant, sinó d'un hamiltonià. En aquest sentit, la lectura de Kant deriva de la de Hamilton, que va haver d'afrontar els reptes que Kant (i l'idealisme alemany posterior) planteja a les idees clau provinents de la tradició de l'escola escocesa del sentit comú. Per aquesta raó, en el diàleg amb Kant, tant Hamilton com Llorens a la vegada el refutaran en elements essencials, i n'adoptaran d'altres a través d'una reinterpretació poc fidel a Kant. Certament, en exposar la seva ètica Llorens introdueix Kant amb més extensió que el mateix Hamilton, però de manera que es manté la perspectiva filosòfica essencial de Hamilton. Recordem que, com és prou sabut, també Llorens adopta elements espiritualistes de H. L. Mansel. Aquest fidel seguidor de Hamilton és seguit al peu de la lletra per Llorens²⁹, precisament en tractar de la consciència moral de tal manera que ens condueix des de l'ètica a una filosofia de la religió. Seguint Mansel (que aquí fa les seves pròpies reflexions més enllà dels textos de Hamilton), Llorens afirma que en la consciència trobem un testimoni immediat de la nostra relació amb l'Ésser Suprem. Aquest testimoni consta de dos elements: la convicció de l'obligació moral i la convicció de la nostra dependència d'un ésser que no coneixem però que sabem que existeix. A partir d'aquí afirma que en la nostra consciència experimentem el temor de Déu i la necessitat de la pregària (que és reivindicada positivament). Per tant, continuem trobant nocions kantianes emprades amb un esperit poc fidel a Kant. Conclourem, doncs, que si Llorens s'hagués distanciat finalment d'alguna manera dels elements kantians que són presents a les seves *Lecciones de Filosofía*, ho hauria fet en realitat d'un kantisme molt allunyat d'una interpretació fidel de Kant. Per tant, un possible distanciament de Kant al final de la seva vida tampoc seria tan rellevant com podria semblar, ja que difícilment per si mateixa canviaria la concepció essencial del seu pensament.

29. Vid. ANGLÈS, M. (1998). *El pensament de F.X. Llorens i Barba i la filosofia escocesa*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 301-303.